

## DİN SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN TÜRKMEN AİLESİ VE KURULUŞU DÜĞÜN NİKAH VE BOŞANMA

Durmuş TATLILIOĞLU\*

### ABSTRACT

The institution of family which has a significant place in the social structure is one of the most important topics in the sociology of family. It is one of the main forms of social life, which shows different characteristics and structures in the process of change and development from society to society and with in the same society. The form of family and the family in traditional and industrial societies show some differences.

Therefore the Turkmen family like all institutions, is affected by social structures. Because of this effect, it is possible to see different family types at various social segments. All societies have the family institution, it shows different characteristics. Because, societies have their own particular type of family structure.

### Giriş

Aile, evrensel bir olgudur. Ailenin evrensel niteliği, onun toplumsal işlevinden ileri gelmektedir. Ailenin işlevleri, insan neslinin üretilmesi ve devam ettirilmesi, çeşitli kurallar sistemi yoluyla üyelerinin aile içi ve aile dışı ilişkilerini yönlendirmesi, nihayet bir sosyalizasyon birimi olarak toplumsal ilişkiler sisteminin görece bir denge içinde sürdürülmesidir.

Toplumsal yapının temel taşlarından olan aile kurumu, tarihteki bütün değişmelere ayak uydurabilmiş ve varlığını korumuş bir müessesedir. Çeşitli kültürler içindeki şekil zenginliği yanında, hepsi için ortak karakter ve fonksiyonlar, çok büyük benzerlik gösterir. Ailenin yerini hiçbir teşkilat tutamamaktadır. Çağayı (çocuğu) yetiştirip terbiye etmede ve topluma kazandırmada en başarılı kurum ailedir. Çeşitli mütehasısların kontrolündeki teşkilat ve kuruluşlar bile bu işi tam manasıyla yerine getirememektedir. Mesela: Rusların Türkmenistan da açtığı "Sadık" ve "Çağalar bağı" gibi kurumlar ve okullarda yeni nesiller oluşturmaya çalışmışlar, fakat neticede başarısız olmuşlardır. Bundan daha da kötüsü gençlik suçlarına itilen yeni kuşaklar ortaya çıkmıştır. Anne ve baba sevgisinden mahrum olarak yetiştirilen nesiller, toplumda problem olmakta, sosyal hayatta da başarısız olmaktadır. Türkmenistan'ın günümüz yetkilileri buna önlem olarak çocuğun ailenin gözetiminde yetişmesi gerektiğine inanarak kreş dışındaki kuruluşlardan vazgeçmişlerdir. Böylece ailenin fonksiyonlarını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Din sosyolojisi açısından Türkmen aile yapısını ele alıp incelemek için birkaç araştırma tekniğinden yararlandık. Bu araştırmada;

"Katılarak gözlem, kaynak kişiler ve geniş kapsamlı literatür taraması" teknikleri kullanılmıştır. Ayrıca, Türkmenistan'da farklı bölgelerde yapılan ve çok değişik geleneklerin uygulandığı düğün törenlerine katılarak video ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Bu çalışmanın betimsel, tanımlayıcı ve açıklayıcı nitelikte olmasına çalışılmıştır.

## **1-Aile'nin Tanımı**

Aile, insan neslinin devamını sağlayan, ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği, anne-baba ve çocuklar arasında içten sıcak ve güven verici ilişkilerin kurulduğu, ekonomik etkinliklerin belli bir ölçüde yer aldığı en küçük toplumsal kurumdur. Ailenin biyolojik, psikolojik, ekonomik sosyalleşme ve eğitim gibi fonksiyonları vardır.<sup>[ii]</sup> Türkmen ve Türk toplumunun temeli ailedir. Aile bir vasıta olduğu için değil, tabii bir gaye olduğu ve ferdin mutluluğunun, üzüntülerinin ilk paylaşıldığı yer olduğu için temeldir. Her toplumun sürekliliği için aile, vazgeçilmez bir unsurdur. Ayrıca sosyal müesseselerin birleşmesinde, bütünleşmesinde temel rol oynamaktadır. Sağlam aile, sağlam nesilleri; sağlam nesiller, sağlam milletleri; sağlam milletler de sağlam devletleri oluştururlar.

Sovyetler Birliği'nde 1917'den 1928'e doğru hukukî ve sosyal gerçek olan aile sistemi tamamen tahrip edilmiş olmasına ve fiilî ailenin önem kazanmasına rağmen, 1936'da "Cemiyetin iyiliği için" şeklindeki bir hukukî parola altında ahlakî ve normal aileye dönülmek zorunda kalmıştır. 1944 yılında ise bu eğilim resmiyet kazanmıştır.<sup>[iii]</sup> Bütün Türk Cumhuriyetlerinde Komünist devriminden sonra baskılar ve girişimler karşısında, bazı aileler içerisinde eski aile sisteminde ve ahlakî bazı bozulmalar olmasına rağmen gerçek aile anlayışı muhafaza edilmiş, korunmuş ve yaşatılmıştır. Türkmen aile yapısında, giyim ve kuşamında, örf adet ve depdesturlarında bir değişiklik yapamamıştır. Bunun başlıca sebebi Türkmen aile yapısının sağlam olması, Türkmen boy ve soy ağacının muhafaza edilmesi, korunması ve değişmemesi de önemli rol oynamıştır.

## **2-Sosyo-Kültürel Çerçeve**

Türkmen toplumunun genellikle göçebe halde yaşadığı tarihi bir gerçektir. Günümüzde de yerleşmiş insanların sosyal hayatında göçebe kültürünün ve yaşamının izlerini görmek mümkündür. Mesela, evlerde hala çok fazla eşya olmadığını, sofrada tek büyük bir kabın olduğunu, yemeğin kaşık kullanılmadan, kısmen veya bütünüyle elle yenildiğini, çoğunlukla gıda olarak et ve süt ürünlerinin tüketildiğini, sıvı yağın pek tüketilmediğini, fazla yemek çeşidinin olmadığını, kentte yaşayan bir çok ailenin hayvanı olduğunu ve halı dokumanın her kadın için hala vazgeçilmez bir beceri olduğunu gözlemleyebiliyoruz.

Türkmenistan'da toplum "tayfa" ve "boy" denilen aşiret ve bu tayfaların alt bölümü /evlat olan "tire'lere" bölünmüştür. Her tayfanın belirli halı motifleri bulunmaktadır. Türkmen bayrağında da belli başlı beş tayfanın halı motiflerine yer verilmiştir. Başlıca tayfa adları: Teke, Yomut, Ersarı, Sarık, Salır'dır. Evlat tireleri: Ata, Sıh, Mahtım, Hoca Seyit, Yazır, Göklen, Alili, Çovdur ve Nohurdur.<sup>[iii]</sup> Her Türkmen kendi tayfasını bilmek durumundadır. Dost ve aileler arası ilişkilerde tayfaların önemli olduğu söylenmektedir. Aşkabat nüfusu arasında ve yönetimde Teke'ler çoğunluktadır. Her boyun mensupları kendi tayfalarının diğerlerinden daha iyi olduğuna ilişkin efsane veya tarihi belgelerden söz etmektedirler. Bazen de esas Türkmenlerin kendileri olduğunu savunmaktadırlar.

Türkmenistan'da okullar Türkmen ve Rus okulu olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir çok Türkmen evinde Rusça konuşmakta ve bazı Türkmenler, Türkmence'yi bilmemektedirler. Türkmenistan'da son zamanlarda Türkmence'ye ağırlık verilmiş ve Latin alfabesine geçilmiştir. Türkmenistan'da Rus büyüklerinin adını taşıyan cadde ve sokaklara Türkmen büyüklerinin adları verilmiştir. Türkmenlerin genelde geleneklerine bağlı ve geleneklerini sürdürme arzusunda olmaları yanında, Rusça'nın gerekliliğine de inandıklarını ve başka milletlerden insanlarla birlikte yaşamaktan mutlu olduklarını ortaya koymuşlardır. Bunun sonucu olarak da Türkmenistan, Birleşmiş Milletler tarafından da bîtaraf (tarafsız) ülke olarak ilan edilmiştir. Günümüzde Türkmen kimliği güçlenmekte ve yükselen bir değer olarak görülmektedir. Türkmen kimliğinin korunmasında dinî bağlar ve geleneksel ilişkilerinin yanında aile bağlarının güçlü olması yatmaktadır.

**3-Türkmen Toplumunda Kadın ve Erkeğin Konumu** Günümüzde toplumsal değişmeye paralel olarak ailede de farklı tipler ortaya çıkmıştır. Türkmenistan'da önceki devirlerde bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi yoğunlukta iken bu oran günümüzde azalarak devam etmekte ve tek eşle evlilik bilhassa şehirlerde daha çok olarak görülmektedir. Genel olarak obalarda ve kırsal, tarımsal alanlarda geniş aile tipi görülürken, şehirde çekirdek aile tipi yoğun olarak görülmektedir. Türkmenistan'ın tek sosyoloğu ve Millî Eğitim Bakan yardımcısı Ovezdurdu B. Muhammedberdiyev'in verdiği bilgilere göre, Türkmen neslinin çoğalması ve devam etmesi için çok çocuklu aile % 80' nin üzerindedir. Ortalama çocuk sayısı 8 veya 10'u bulmaktadır. Bu şehirlere göre de farklılık oluşturmaktadır. Türkmen aile yapısının temel özelliği ataerkil aile yapısı ve erkek üstünlüğü hemen her alanda göze çarpmaktadır. Bunun en önemli nedeni erkek nüfusun azlığı, kadın nüfusun çok oluşu olarak açıklamak mümkündür. Bir ailede 10 çocuk varsa bunun 8'i kız, ikisi erkek, bu da erkek çocuğa ve erkeklere olan ilgiyi artırmaktadır. Bir ailede erkek çocuk, doğduğu zaman kulağına ezan ve kamet okunuyor ve doğum toyu (düğünü), yedinci gün

toyu, diş toyu ve evlenme toyu yapılırken, kız çocuğa ezan okunuyor ve sadece evlenme toyu yapılır.

Türkmenistan'da çalışma hayatında kadınlar aktiftir. Her alanda kadını görmek mümkündür. Türkmenistan, medeniyetini, gelişmesini kalkınmasını kadınlara borçludur desek mübalağa etmiş olmayız. alışan kadın, çocuğa bakan kadın, okuyan kadın, ev ve dışarı bütün işleri yapan kadın, bir de erkeğine hürmet ve hizmet etmede titizlik gösteren, özen gösteren sevgide kusur etmeyen kadındır. Türkmenistan Devlet Başkanı'nın siyaseti ile kadının çalışma hayatında yer alması, meslek sahibi olması, devlet hayatında erkekle yan yana vazife görmek gibi çağdaş değerler ortaya konmuş ve toplumda kadına verilen önem daha da artmıştır.<sup>[iv]</sup> Aile yapısını oluşturan temel unsurlar olarak, kadın ve kocanın rolleri, çağdaş toplumlarda çalışma hayatında artan işbölümü ve ihtisaslaşma ile farklılaşmaktadır. Sanayileşmiş ölkelerde kadın istihdamı büyük oranda tarım dışı sektörde görölmektedir. Türkmenistan'da kadınlar % 60 tarımda % 40 tarım dışı sektörlerde bulunmaktadır. Türkmenistan'da temizlik ve lokantalarda bulaşık yıkama işlerine varana kadar hepsini kadın yapmakta, masa başı ve rahat işleri erkekler yapmaktadır.<sup>[iv]</sup>

Türkmenlerde ataerkil geniş geleneksel aile hakim olduğu için evin reisi en yaşlı olan büyük babadır. Onun söylediklerini bütün aile fertleri dinlerler. Çocuk dünyaya geldiği zaman ismini o verir ve eğitimiyle o ilgilenir. Anne ve babaları evin reisinin yanında kendi çocuklarını kucağına alamaz öpüp sevebilirler. Türkmenler çok çocuklu olan aileyi ve özellikle anneyi severler. Çocukları çok olan kadın, aile ve toplum içinde itibarı yüksek olarak görölmektedir. Eskiden kadınlar ev işlerinde, erkekler dışarı işlerde çalışırdı. Günümüzde kadınlar, fabrika ve işyerlerinde çalışmaktadır. Evde erkek ve kadınlar yemekleri ayrı yerler. Önce erkekler yemek yerler, sonra erkeklerden ne kaldıysa kadınlar yerler. Büyük çocuklar için kendilerinden sonra gelen küçük kardeşlerine bakma mecburiyeti vardır. Böylece aile üyeleri birbirini kollamış olur. Bunun sonucu aile içi ilişkiler birinci derecede önem kazanmakta, yardımlaşma ve dayanışma güçlü olmaktadır.

Türkmen ailesinde erkek çocuğun çok ayrı bir yeri vardır. Ailede erkek çocuk dünyaya geldiği zaman büyük baba iki kurban keser ve güzel bir ziyafet verir. Kız çocuk dünyaya geldiği zaman bir kurban kesilir ve sadece aile içi tören yapılır. Çok erkek çocuk doğuran anneye büyük hediyeler verilir. Türkmen depdesturlarında yolda giderken erkekle kadın aynı sırada gitmez, kadın kocasının her zaman bir iki adım gerisinden yürür, kadın kocasının her dediğini yapar, yapmazsa dövebilir. Kadın her zaman susmalı, çok çocuk doğurmalı ve kocasının söylediklerini yapmalı gibi birçok adet vardır. Kız çocukları, ailenin istediği ile evlenirler, erkek çocuklar ise, istediği kız olup olmadığı görüşü alınarak evlendirilirler. Türkmenler güzel kızları günümüzde bile zengin ile evlendiriyorlar ve kızını kendi

istediğine, sevdiğine vermiyorlar. Kız kiminle evlendiğini bazen sadece toyda (düğünde) öğreniyor.<sup>[vi]</sup>

#### 4-Türkmenlerde Evlilik

Geleneksel Türkmen aile

yapısında çok eşlilik yaygındır.Yaşlıların anlattıklarına göre bazı bey ve hanların hanım sayısı 40'ı buluyormuş. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi kişinin maddî durumuna bağlıdır. Günümüzde de çok zengin olanların sünneti yerine getirmek için 12 evlilik yaptıkları yaygın olan bir gelenektir. Erkekler aldıkları kadınların 4'ünü kanunen nikahlıyorlar, bunlar dışındaki diğerleri ise "Gırnak" (Köle veya Cariye) dedikleri nikahsız hanımlardır. Bu gırnaklar rahat bir şekilde satılır veya hediye edilir. Fakat gırnak olan kadından çocuk olduğu zaman "ümme veled" adını alır ve o artık onun karısı olur, asla satılmaz.<sup>[vii]</sup>

Türkmen törelerinde erken yaşlarda evlendirme de genel olarak devam etmektedir. On dört yaşında erkekler ve on iki yaşında kızlar için evlenmek normal sayılıyor. Hatta bazen çocukları bile evlendiriyorlar. Bir Türkmen ata sözü var: "Kız çağaları telpekle vur, düşmez ise evlenebilir" denilmektedir. Kendisi küçük olan veya başka yerde olan kişilerin nikahları telpekleriyle kıyılmaktadır. Molla kızın yanına telpeği koyuyor ve erkek niyetiyle nikahı kıyıyor.

Türkmenler'de küçük yaşta evlenmelerin bir çok nedeni vardır. Türkmen köylerinde yeni evlenenlere ayrı bir su payı verilir. Bunu almak için erken yaşlarda evlilik yaygın olmuştur. Türkmenlerde çok çocuk olduğu için, en küçük çocuğun yaşı ile babasının yaşı arası fazla olduğundan, çocuğun mürüvvetini görme ve evlenmesi diğer kardeşlerinden farklı olmasın diye erken evlendirme yapılmaktadır. Geleneksel ailede reislik babadan büyük oğula geçtiği için baba ölünce büyük oğlu ile diğer kardeşleri arasında evlilik konusunda bir problem çıkmaması için baba kendi sağlığında küçük yaşlardaki çocuklarını evlendirir. Günümüzde geleneksel aileyi korumak güçlendiği için ailenin bütün fertleri evlendiği zaman büyükler baba evinden ayrı bir eve veya yakınına taşınırlar. Büyük babanın yanında genellikle en küçük erkek evlat kalmakta ve anne babasına bakmaktadır. Geleneksel ailede çocuk, yaşlandığı zaman anne ve babaya bakacak bir sigorta olarak görülmektedir.

Evliliklerin yapılış şekli tireden tireye, boydan boy, toplumdan topluma, bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Köy ve şehirde yapılan evliliklerde bile farklılık vardır. Genellikle köylerde yapılan evliliklerde gelenekler şehirlere oranla daha ağırlık kazanmaktadır. Obalarda (köy) erken yaşta evlenmelerin sebeplerinden biri de kendilerine yardım edecek ev için kız çocuğuna, tarla ve bahçe için erkek çocuğa ihtiyaç vardır. Ekonomileri tarıma dayalı toplumlarda emeğe ve insan gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle Türkmenlerde "çocuklu aile meyveli ağaca benzer" denilmektedir. Bunun için

yaşlıların torun ve çocuk görme istekleri de erken evliliği teşvik etmektedir. Türkmenlerde genelde evlilik tanıdıklar arasında olur. Onlar oğlunu ve kızını kendi tiresinin, boyunun, soyunun, akrabasının dışındakilerine vermezler. Bunda boy taassubu, geleneksel akrabalık ilişkileri, mirasının bölünmemesi ve anne baba yaşlandığı zaman akraba çocuklarının kendilerine bakacağı gibi düşünceler etkili olmaktadır. Diğer Türk cumhuriyetlerine göre bu konuda en katı uygulama Türkmenlerde bulunduğu söylenebilir. Türkmenler kendi soy, boy ve millî geleneklerini ancak bu sayede muhafaza ettiklerini belirtmişlerdir. Türkiye veya yabancı ülkelere kız öğrenci göndermeyen tek ülke Türkmenistandır. Türkmenler güzel olduğu için gittikleri ülkeden çok zor geri dönüyorlar. Tarihte İranlılarla Türkmen Hanlar arası kavgaların nedenlerinden biri de Türkmenlerden kız kaçırma olayları olmuştur.

Türkmen örf ve adetlerinden mutlaka yapılması gerekenlerden biri her bir yiğidin ve kızın erginlik yaşına geldikleri zaman evlendirilmesidir. Evlenecek kızda ve erkek (yiğit) de dört şey göz önünde bulundurulur. Bunlardan birincisi, evlenecek yiğidin veya kızın nereden geldiğini, anne ve babasının boyuna, yani nesline çok dikkat etmek, ikincisi, yiğidin ve kızın ailesinin maddî durumunu, iş ve el hünerlerini araştırmak, Üçüncüsü, yiğidin ve kızın yakışıklılığını, güzelliğini, edep ve ahlakını, kılık ve kıyafetini, eğitimini incelemek, dördüncü olarak da dindar olup olmadığına, nezaketine, saygısına, kültürüne bakmaktır.

### **5-Kız isteme**

Türkmenlerde kız

istemeye gidileceği ve oğlan evlendirileceği zaman:

- Bey, bak oğlumuz da yetişti. Artık onu evlendirsek nasıl olur?!

- Ah, doğru söylüyorsun. Ben de düşünüyorum, vakti geldi sanıyorum. Senin bir bildiğin, göz önünde bulundurduğun birisi var mıdır?

- Yoksa oğlumuzla mı danışsak? Onun bir bildiği, istediği var mı?

Bu konuşmalara oğulları yetişmiş Türkmen ailelerinde rastlamak mümkündür. İlk önce oğlu ile annesi konuşur, düşüncesini sorar, olumlu ise kimi istediğini sorar ve o kızı araştırır, uygun ise kız istemeye gidilir. [lviii](#)

Türkmenlerde kız istemeye giden kişinin, tatlı dilli, güler yüzlü, söz sanatlarında usta, karşısındakini etkileyebilen, gönlünü alabilen, edepli, terbiyeli hareketleri olan birisini gönderirler. Buna Türkmenler savcı (dünürücü) demektedir. Bununla birlikte oğlanın en yakın akrabaları annesi ve kız kardeşinden birisinin olması gerekmektedir. Sözcü ve savcılar genelde kız istemeye hafta içinde çarşamba günü gider. Türkmenlerin adetlerine göre

“Çarşamba günü çar yana” sözüyle Türkmen ırımlarına (halk inanışlarına) göre çarşamba günü hayırlı günlerden biri olduğu kastedilir.

Türkmenlerde kız istemeye gidenlere “gözü pamuklu”, “gudacı, dünürcü” deniliyor. Beyaz şey iyiliktir diye, göz kapaklarına pamuk yapıştırıyorlar, bu ırım genelde kabul edilip uygulanmaktadır. Guda (hısım) olunacak veya akraba olunacak eve tuz, çörek götürmek Türkmen ırımlarında halk inanışlarında vardır. Ayrıca kendi evlerine dönerken kız evinden tuz ve ekme götürürler, böylece onların tuz ve çöreğinden yiyorlar. Bunun manası biz size guda olmaya geldik, akraba olmak istiyoruz demektir. Oğlanın annesi savcılarla kız evine gittiği zaman yağlık (eşarp) ile evin eşliğini, girişini süpürür. Bunun anlamı biz size akraba olmak, kızınızı nişanlamak istiyoruz demektir. Savcılar yani dünürçüler kız evine ikinci gittiklerinde tatlı yiyecek maddeleri götürürler, tatlı yiyelim, tatlı konuşalım, birbirimizi kırmayalım diyorlar. Son gittikleri zaman pişmiş et götürürler. Ekme rızkın bol olmasına, zenginlik ve varlıklı yaşamaya, tuz samimiyete, dostluğa, şeker tatlı uyumlu olmaya, et de bu işin pişirilerek bittiğine işarettir. Bu olaylar Türkmen halk ırımları olarak kabul edilmektedir. Eğer verilen, götürülen hediyeler alınırsa ve yenirse gönüllü oldukları anlaşılmaktadır.<sup>[ix]</sup>

Türkmen depdesturlarına göre kızı istemeye giderken yola beyaz iplikli iğne atma adeti vardır. Hediyeleri alır ve kırmızı eşarpı annesi kızının başına bağlattırır ise nişanlı oldukları anlamı taşımaktadır. Eğer hediyeleri almaz verilen çörekten ve tuzdan yemez, kırmızı eşarpı kızın başına bağlamazsa vermeyeceği anlamı çıkar. Gelen adamlarla akraba olmak istemiyorlarsa kız tarafı onların geldiği yolu süpürür, ayak izlerini kaybeder ve duvarlara çarpı işareti yapar. Oğlan tarafı kız tarafına veriyor musunuz, vermiyor musunuz diye sormazlar. Kurt mu? Tilki mi? diye sorarlar. Kurt derlense verecekleri, Tilki derlense vermeyecekleri anlaşılmaktadır.

Türkmen adetlerine göre bir yiğitle bir kız evlenecekleri zaman iki taraf da geniş kapsamlı bir araştırma yapar. Öncelikle araştırılan en önemli şey güveyin (damadın) “İğ ” veya “Gul” olmasına bakılır. Onun boy ve soy saflığı kontrol edilir. Türkmenlere göre “İğ” saf olan, boyu bozulmamış, öz oğuz boyu olanlardır. “Gul” ise yabancı bir kan katkısı olan, Türkmen tire ve boylarının dışından anne veya babası olan, nesli bozulmuş olan Türkmenlere denir. Türkmen inanışlarına göre Gul, asla İğ ile evlenemez. Gullar genellikle esir ve kölelerden oluşmaktadır. Adete göre bir gul ancak yedi kuşaktan sonra İğ kategorisine geçebilir. Burada gullar gul ile, iğler iğ ile evlenir. Fakat iğ bir erkek gul bir kız ile evlenebilir ve onun çocukları gul değil iğ sayılır. Bir gul erkek ile iğ bir kız asla evlenemez.<sup>[xi]</sup> Günümüzde Türk öğretmenlerle evli olan Türkmen kızların aile ve akrabaları hala küs, konuşmuyor, gördükleri vakitte aşağılayıcı sözler ediyorlar. Türkmen’in kendi boyunun dışındakiler ile evlenmelerini olumlu görmüyorlar. Mari’li (eski Merv şehri) Teke boyundan

olan birisinin arcov'lu Ersarî boyundan birisi ile evlenmeleri Türkmenler arasında mümkün görünmemektedir.

Türkmenistan genelinde kentle kıyaslandığında, köyde bir yaŖ erke evlendiği ve kadınların erkeklere kıyasla, bir yaŖ geç evlendikleri bilinmektedir. Ŗehir Türkmenleri arasındaki evliliklerde, hem görücü usulü hem de gelerin eŖlerini kendilerinin bulma usulleri uygulanmaktadır. Türkmenler arasında geç kız ve erkeklerin flört yapmaları hoŖ karŖılanmamaktadır. Flört parkta oturup konuŖma, Rus arkadaşların evine veya bazen de sinemaya gitme biçiminde olmaktadır. Flört gizli ve kısa süreli olup evlenmeye sonuçlanmazsa kız çok zor durumda kalabilmektedir.

### **6-Kalın (BaŖlık Parası)**

Türkmenistan'ın evlilikle ilgili ilginç geleneklerinden biri de "kalın/galın" yani erkek eyizidir. Galın, erkek ailesinin kız tarafına vereceği baŖlığın bir bölümüdür. Çeyiz, erkek annesi tarafından çocuğun küçük yaŖlarından itibaren hazırlanmaya baŖlanır. Bu eyizde, sonradan kız tarafının istekleri doğrultusunda belirlenen sayıda dikilmiŖ veya kumaŖ halinde iŖli yakalı gömlek, iŖli ayak giyim ve yağlıklar, ayakkabı ve terlikler, havlu, i amaŖırı, parfüm, mendil, makyaj malzemesi, bebek giysisi ve oyuncakları bulunur. Erkek eyizine "galın" denilmesinin nedeni eski zamanlarda evlenecek kıza dokuz kat giysi verilmesinden kaynaklanmıŖtır. Galındaki giysiler, yeni gelinin birkaç yıllık giysi ihtiyacını karŖılamaktadır. Türkmenler arasında moda pek uygulanmadığı için geleneksel giyim moda ya bağımlı olmadığından birkaç yıl için geç çiftin giyim masrafı olmamaktadır.

Türkmenistan'da Türkmen kızlarının büyük çoğunluğu güzel olduğu için gelin adayında güzellik unsuru üzerinde önemle durulmamaktadır. Türkmenlerde gelin kızlarda aranan en önemli özellik, uyumlu ve saygılı kiŖiliđi, iyi aileden olma, el hüneri ve becerisinin olmasıdır. Mahtumguli'nin "Benim dilimin, senin elinin hüneri ilden ile geçer " sözleri Türkmen kadınları için el hünerinin önemini vurgulamaktadır. Türkmenlerde erkek tarafından kız için verilen hayvanlar; deve, sığır, koyun, keidir. Takılar ve mücevherler; para, altın ve gmŖ iŖlemeler. Zatlara; elbiseler, kumaŖlar, ayakkabılar, mobilya ve mutfak malzemeleridir. Bunlar içinde en önemlileri annenin kendi annesinden kalan gmŖ süslemeli takılar ve kızın kendi el emeği göz nuru olarak iŖlediđi yakalar ve kolluklardır.

Türkmenlerde anneye süt hakkı olarak ödenen paraya da kalın denilmektedir. Kalın miktarı güvey ve gelinin ailelerinin ekonomik seviyesine, kızın yaŖına ve onun fizik güzelliğine bağlıdır. Eskiden Türkmenlerde kalının yarısı mal, yarısı da para ile deniyormuŖ, günümüzde ise sadece para olarak ödeniyor ve özellikle anneye veriliyor. Kalın deme



vadesi iki tarafın anlaşmalarına göre belirleniyor. Erkek fakir ise bir kaç sene içinde ödemesi mümkündür. Gelin olacak kız kendi kalınını kullanamaz, miktarı ve ödeme konusunda görüş bildiremez. Kalının bir kısmı töreye göre nikah kıyılmadan önce ödenir. Diğer kısmı daha sonra ödenebilir. Bunu sağlamak için düğünden kırk gün sonra gelin isterse kendi babasının evine döner ve kalın tamamen ödeninceye kadar orada yaşar. Eskiden kalın tamamen ödenmiş olsa bile gelin kendi anne babasının evine gider ve orada en az bir yıl veya hamile ise çocuğu doğana kadar kalırmış. Günümüzde kalın ödenmişse baba evinde fazla kalmaz. Bir kıza ne kadar çok kalın verilirse onuru ve değeri artar. Arkadaşları arasında bu bir prestij konusu olmaktadır.

Türkmenlerde bazı istisna durumlarda kalın istenmez. Örneğin, evlenecek kız gayri meşru ilişkilerin ürünü ise kalın alınmaz. Alınsa dahi bu kalın tamamen kızın annesine verilir. Bu tür kalın haram sayılır. Annesi dışında kimse alamaz. Evlenecek kız nikahtan önce ölürse kalının ödenmiş kısmı ve verilen eşyalar geri verilir. Nikahtan sonra ölürse hiçbir şey iade edilmez, helallik dilenerek ayrılırlar.

Ersari Boyuna mensup Türkmenlerde kızlar 11-12 yaşlarından itibaren çeyiz, erkekler de evlilik parası biriktirmeye başlarlar. Evlenmeden önce kız ve erkeklerin bir birini istemeleri bu yaşlardan itibaren başlar evlenme yaşına geldikleri zaman ailelerini dünürcü olarak gönderme adetleri vardır. Oğlanın babası kız evine istemeye gittiği zaman, ocağın etrafına oturur ve ateşi karıştırır. Bu ocak kuracak olan damat adayının babasının eski Türk inançlarında kutsal sayılan ateşi karıştırması özel anlam taşımaktadır. Kızın babası da nazlanmak için "bir balta ile odun kesilmez" diyerek ilk gelişte söz verilmeyeceğini ifade etmektedir. Türkmenlerde baba hakkı veya süt hakkı denilen başlık "Kalın" da vardır. Kızın verilmesi kesinleşince sözleşme veya küçük nişan yapılır.

## **7-Nişan**

Nişan, kız ve erkeğin evlendiklerinin işaretidir. Bohçasına giden şeylerde, üç tane altın (yüzük, küpe, kolye veya bilezik) olmalıdır. Bunun dışında eşarp, kumaş, ayakkabı ve diğer giysiler ve kızın anne - babasına, kardeşlerine hediyeler getirilir. Nişan bohçası, haftanın çarşamba günü götürülür. Her şeyden dokuz tane olması gerekir. Mesela: 9 kumaş, 9 eşarp, 9 halı, 9 havlu, koyun ve sığır verilir. Kızın evinde yapılacak düğünün masrafları çıkarılmış olur. Nişanda oğlanın annesi ve kız kardeşi gelin olacak kıza altın takarlar. Nişanlanma eskiden Türkmenlerde beşik kertmesi olarak çocukluğunda yapılıyordu. Günümüzde ise, kalın kesildikten sonra veya düğünden bir gün önce yapılmaktadır. Kıza altın takma ve dua etmeye nikah denilmektedir. Genellikle Türkmenlerde düğün ile birlikte resmî nikah da yapılmaktadır. Nikah masasında kız ve erkek birbirlerine yüzük takarlar ve imza atarak düğünü (toyu) başlatırlar.

Dinî nikah toyun son günü yapılır, saati ve zamanı saklı tutulur. Çünkü düşmanları varsa nikah anında onlara kötülük yapabilir diye düşünölmektedir.

Bazı Türkmen boylarında oğlanın annesi başörtüsü ile, babası telpeği ile kız evinin önünü süpürürler. Bunun anlamı kızı nişanlamak istediklerinin işaretidir. Nişanlanan kız kırmızı eşarp takmalıdır. Bir kız kırmızı eşarp takıyorsa onun nişanlı olduğu anlaşılmaktadır.

### **8-Toy (Düğün)**

Türkmenler

arasında düğün gününün belirlenmesine "Sahet" denir. Türkmenler belirli aylarda ve günlerde düğün yaparlar. Bu gün İslama ve geleneklere göre belirlenir. Buna sahet günü denilmektedir. Genellikle düğün gününü yaşlılar ve mollalar yıldızlara bakarak belirlerler. Çarşamba, cumartesi ve pazar günleri tercih edilen günlerdir.<sup>[xi]</sup>

Düğünümüz güzel geçsin, engeller ve problemler çıkmasın, işlerimiz iyi olsun diye, düğün gününden bir gün önce Hüda yolu adı altında bir yemek verilir. Eskiden yapılan çok uzun düğünlerden, mesela, bir haftadan kırk güne kadar olan düğünlerden bahsedilmektedir. Günümüzde düğün üç gün yapılmaktadır.

Sahet günü belirlendikten sonra artık düğün için hazırlıklara başlanır. Kısa zamanda toy yapacaklarını duyan herkes aileyi kutlamaya gelir, "Oñ bolsun!" derler. Erkeğin arkadaşları toplanır, oturur, konuşur ve kendi aralarında düğün için iş bölümü yaparlar. Herkese bir görev verilir. Türkmenlerde damat adayı bir hafta önce içki, sigara gibi kötü alışkanlıklarını terk eder, molla önünde tövbe eder. Düğüne kadar hem maddî hem de manevî yönden temiz olması gerekmektedir. Düğünden önce Türkmen yiğidine çok güzel bir takım elbise alınarak hazır hale getirilir.

Türkmen düğününde asıl göz dolduran ve herkes tarafından konuşulan Türkmen gelinidir. Türkmen güzelinin tarifini yapmayan bir şair yoktur. Üstü kırmızı keteni gömleklî, başı şaylı tahya süslemeleriyle Türkmen gelinini görenler hayran olmaktadır.

Türkmen gelin kızın, Türkmen hayatındaki önemi göz önünde bulundurabilmek için önce onun ikramına, Türkmen'in ar ve namusa verdiği öneme, ev içi temizliğine bakmak gerekmektedir. Fakat Türkmen gelininin elbiselerinin şay ve işlemelerindeki inceliği, nezaketi, zerafeti ve güzelliği başka yerde görmek mümkün değildir desek mubalağa etmiş olmayız.

Türkmen gelininin elbisesi, el dokuma mavi veya kırmızı renklî "ketenî " olarak adlandırılan bir kumaştan yapılır. Onun üzerine gelin çeşitli renklî el işlemeli çabıt giyer. Çabıtın üzerinde yer alan el işlemelerin düğün öncesi gelin tarafından işlenmesinin ayrı bir önemi bulunur. Gelin elbisesinin en değerli takıları ise gelinin annesinden devredilen takılarla

birlikte kuyumcular tarafından verilen ve çoğu tarihî özelliklere sahip mücevherler ailenin yüzlerce yıl öncesi yaşamış kadınlarından günümüze aktarılan tarihî mirasları olarak bakılmaktadır. Takılar anneden geçen en önemli miras olarak görülmektedir.

Türkmen gelinin gümüşlerle süslenmiş “ şaylı tahya “ başlığı, efsanevî Amazonların savaşlarda takdıkları başlığı hatırlatmakla birlikte, el işlemleri, gümüş takıları ve renk cümbüşü ile harika bir görünüme sahiptir. Şaylı tahya ile gelin olan Türkmen kızı, nikah töreninden iki gün sonra kadınlığın simgesi olan “ Hasaba “ veya “Börük” denilen baş örtüsü takıyor. Bu törene de “ Baş salma “ veya “ Baş danmak “ deniliyor. Düğünlerde genelde çalınan şarkı isimleri arasında: Küşt depti, zikir, yar-yar, leylim, bizar sayılabilir.<sup>[xiii]</sup>

Türkmenistan’da geleneksel gelinlik, kırmızı Türkmen giysisidir. Gelinin başına, alnına ve yüzünü çevreleyip omuzlarına sarkan gümüş takı takılır. Gelin, oğlan evine gelince başına, yüzünü örten kırmızı çiçekli beyaz bir şal örtülür. Bu örtü düğün boyunca kaldırılmaz. Resmî nikah dairede, dinî nikah düğün sırasında evde yapılır. Nikahta bir kadın makas açıp kapayarak çifti kötülüklerden korumaya çalışır ve iyi şans için şerbet içilir.

Türkmenistan’da düğünler restoranda veya erkek evinde yapılır. Düğün yapılan yerin bir ucunda 10-15 metre kare kadar bir sahnede müzisyenler akordiyon ve diğer çalgılarla Türkmen müziği çalar ve şarkılar söylerler, zaman zaman müzik kesilerek evliliğe ilişkin veya toya gelen davetlileri yüceltici maniler okunur, davetlilerden evlenen çiftleri kutlayıcı konuşmalar yapılması istenir. Düğünlerde yemek için uzun masalar kurulur. Masaların üstüne renkli gazoz, votka, maden suyu, kola, portakal suyu, kurutulmuş meyve, kızartılmış hamur gibi çerez konur ve bir süre ayakta sohbetten sonra davetliler masalara oturtulur. Masalara kadın-erkek karışık oturur. Erkek tarafının büyükleri davetlilerle ilgilenir. Davetliler masalara geçtikten sonra gelin ve damat yanlarında birer arkadaşıyla gençlerin eşliğinde gelirler. Düğün boyunca bu dörtlü bir birinden ayrılmaz. Gelin ve damat gelirken başlarından para atılır ve oynayarak karşılanır. Geleneksel Türkmen oyunu, eller karşılıklı olarak havada iki yana sallanarak oynanır. Herkesin herkesle oynadığı, çift olarak dans edilmeyen bir oyundur. Gelin ile damat bir süre oynadıktan sonra beraberlerinde arkadaşlarıyla birlikte çok yavaş adımlarla yürüyerek müzik çalınan sahnenin karşısına kurulmuş olan ikinci bir sahnede yerlerini alırlar. Bu sahnede gelin damat ve arkadaşları yan yana otururlar. Damadın yanında gelinin arkadaşı, gelinin yanında ise damadın arkadaşı olan sağdıçlar otururlar. Sahne halı, örtü ve resimlerle süslenmektedir. Gelin ve damadın önündeki küçük bir sehpa çerez ve içecekler bulunur. Düğün süresince gelin, damat ve arkadaşları birkaç kez oyuna kalkarak yavaş adımlarla müzisyenlerin önünde oyun oynanan yere kadar oynayarak gidip geri gelirler. Gelin ve damat yerlerini aldıktan bir süre sonra genç kızlar

düğün pastasını tepsiler içinde bohçalar ve ev eşyalarından oluşan kız çeyizini getirirler ve çeşitli takılar hediye ederler. Düğün yeme, içme, mani, müzik ve eğlenme ile devam eder.

Türkmenler, yemeklerini büyük çorba kaselerinde yemektirler. Benimde katıldığım bir düğünde ilkin kaselerle kişi başına haşlama et suyu çorba verdiler. Dolma, salata, turşu, kızartılmış et ve yeşilliklerle sofrayı süslemektedirler. Türkmenistan'da şaşlık denilen ızgara etler ve meşhur Türkmen pilavı en son olarak verilmektedir. Yemek sofralara akşam yedide konur, gece on ikiye kadar devam eder, bitene ekleme yapılır. Türkmen pilavı; koyun eti, soğan ve havuç kavruluyor daha sonra içine pirinç salınıyor, üzümde konuluyor, genellikle yağı çok olması tercih ediliyor.

Türkmenler, düğün zamanında kızın evine tatlı su götürür, oğlanın ablası veya yengesi çaydanlığın ucuna para sokup verirler. Kızın yüzüne ayna tutuyorlar şansını açık olsun diye. Bir obada, köyde iki düğün olsa, işleri iyi devam etsin diyerek ekmekleri bir birine karıştırıyorlar.<sup>[xiii]</sup> Gelin eskiden deve üzerinde taşınıyormuş, günümüzde son model arabalarla yapılmaktadır. Taksiye gelin binerken bahşiş istenir ve verilir. Gelinin yolu aydınlık olsun, bahtı açık olsun, kötülükler ateş ve ışık sayesinde yok olsun diye kızın yengesi mum yakarak etrafı dolaşır. Gelin arabaya binerken inmeli, binmek istemiyormuş gibi davranmalıdır. İnecekmiş gibi davranmazsa kocayı çok istiyor diye düşünülmemektedir. Gelin, oğlan evine gelince evin girişine kazık çakılmaktadır. Kazık gibi evine bağlı kalsın demektir. Gelinin geldiği eve taş atarlar taş gibi olsun diye. Ateşten atlatırlar cin şeytan yok olsun diye. Düğün arabalarını iki ateş arasından geçirirler kötülüklerden arınsın diye. Gelinin bir elini tuza, bir elini una batırıyorlar ve alnına un sürüyorlar, kuzunun ayakları kapıya asılıyor, gelinin ayakları bu evden dışarı çıkmasın diye. Gelinin kucağına erkek çocuk veriliyor ki erkek çocukları olsun diye bunlara ırım olarak inanılmakta ve yapılmaktadır.

Türkmenlerde toy üç gün boyunca devam eder. Her günün kendine özgü özelliği vardır. Toyun birinci gününe "yalan çelpek" denir. Bu günde genellikle dışardan kimse gelmez, sadece yakın akraba ve komşular toplanır. Tatlı bir yiyecek çeşidi olan çelpek dağıtılır. Akrabalar, kendi aralarında Türkmence "Geneş" yapar. Geneş, görev dağılımı demektir. Eğer düğün yapacak aile köyde ise bütün köylü akrabalarını çağırır. Kasaba veya büyük şehirde ise çok yakın olanları toplar, düğün günü nelerin yapılacağı, iş bölümü yapılır. Geneşe gelen kişiler durumlarına göre aldıkları işleri eksiksiz yapmak mecburiyetindedirler. Toya gelen tecrübeli yaşlı kadınlar da nahar (yemek) yaparlar. Akşam olduğu zaman erkek tarafından bir grup kadın, kız evine giderler, orada yemek yerler, eğlenir ve kızın toyunu kutlarlar. Buna "Atgulak" denir, bazı boylarda "Vecer" de denilmektedir.<sup>[xiv]</sup>

İkinci günü düğün daha da zevkli hale gelir. Dışardan misafirler de gelmeye başlar. Bu gün toy daha çok kız evinde geçer, hem oğlan hem kız evinde müzikli eğlence düzenlenir. Türkmen depdesturlarında buna “Çın çelpek” denilmektedir. Çın çelpek günü bittikten sonra “Gelin alıcı” denilen zevkli bir olay daha olur. Manası yengem, annem demektir. Günümüzde “Gelin alıcı” deniliyor, yani evde annem olmadığı zaman yengem onun yerine geçer. Gelin alıcı gününde, gelin, kız ve arkadaşlarıyla, erkek, kendi genç arkadaşlarıyla birlikte tarihî yâdigârlıkları (eserleri) ziyaret ederler, orada fotoğraf çektirirler. Gelin alıcı günü herkes, arabası ile eşlik eder ve bir karnaval gibi olur. Genellikle nişan da ikinci gün yapılır, resmî nikah da bugün kıyılır.

Sonuç olarak Türkmen toylarında at yarışları yapılır. Birinci gelene koyun ve çeşitli hediyeler verilir. At yarışları bittikten sonra yüksek bir direğe birkaç tane yağlık ve kumaş parçaları asılır. Gençler geriden gelip zıplayarak bu örtülerden birini alabilmelidir. Alanların aldıkları kumaşları, baş örtüleri, yağlıklar kendilerinin olmaktadır. Onlar da bunu sevdiği kızlara hediye olarak verebilir. Bu yarışma da bittikten sonra güreşler yapılmaktadır. Türkmenler arasında güreşçilere özel bir saygı gösterilmektedir. Onların adlarının sonuna daima “Pehlivan” kelimesi katılır. Güreşlerde dereceye girenlere de koyun, para ve Türkmen halısı hediye olarak verilmektedir. Koç döğüşü, kemik kırma yarışması gibi yarışlar da yapılmaktadır. Türkmenlerde bu tür yarışmalara katılanlara ve toylarda şarkı söyleyen “Bağşı”lara çok saygı gösterilmektedir. Hatta bağşıllara gösterilen saygı hanlara bile gösterilmez. Bağşı halkın sesi olarak nitelendirilmektedir.

Türkmen depdesturlarına göre mihman (misafir) atadan uludur. Toya gelen misafir kan düşmanı bile olsa en güzel izzet ikramda bulunulur. Toyda münakaşaya yer verilmez. Çünkü Türkmen ırımlarına ve inançlarına göre düğünde kan dökülmesi uğursuzluktur.

Düğünlerde ikram esnasında bir tek tabak taşınmaz, iki tabak taşınır. Tabak bir tane ise iki elle tutulur. Böyle “düğünde, toyda bolluk olsun, yeni yeni toylar olsun” denilmiş olur. Cenaze merasimlerinde yapılan ikramlarda ise ikram tabakları tek elle taşınır veya tabakları tek tek taşınırlar. Bununla da verilmek istenen mesaj “başka ölüm olmasın, toplu ölüm olmasın, sırasız ölüm olmasın”dır<sup>[xvi]</sup>.

Düğünde yemekler yenildikten sonra tabaklar sofradan kalkmadan dua edilir. Yas yemeklerinde ise tabaklar kalktıktan sonra dua edilir. Duayı molla veya bilen bir kişi okur. Duaların sonunda “fatiha” denilmez, dua bitince herkes elini yüzüne sürer. Kabul olsun dilek ve temennilerinde bulunur.

Üçüncü günü sabah, horoz sesleri duyulmaya başladığı zaman, herkesten erken kalkar. Yaşlılar, camiye namaza gider, gençler ve kadınlar da hazırlıkları yapmaya başlar. Düğünün son günü en sevindirici, heyecanlı gündür. Bu güne “Gelin alıcı” günü denilmektedir.

Sabah saat 10’da gelin getirecek araba süslenir, tanıdık ve davetliler arabalarıyla korteje katılır. Mollalar, (imamlar) yaşlılarla toplanır iyi yolculuklar dileyerek dua ederler ve herkese bir lokma ekmek dağıtırlar. Sonra arabalar kız evine hareket ederler. Burada bazı Türkmen gelenekleri uygulanmaktadır. Mesela, kızın eşyalarını (bohçasını) kız evinden alabilmek için bir miktar para vermek gerekir. Kıza Türkmen millî kıyafeti olan gelinliği giydirmede de bahşiş verilmelidir. Kız evinden çıkıncaya kadar, oğlan arkadaşlarıyla dışarda durur, o zaman kızın arkadaşları onlara çiçek verir ve toyunu kutlarlar. Gelin, evinden (eşikten) halı üzerinde dışarıya çıkartılır. Halıyı taşıyanlara da damadın babası bahşiş verir. Sonra gelin, halının üzerinden alınarak babası ve kardeşi tarafından arabaya bindirilir. Araba oradan ayrılırken toprak atılır. Bunun anlamı kızın gideceği eve toprağıyla gitsin, oraya bağlı olsun demektir.

Gelin arabası ile birlikte diğer arabalar ziyaret yerlerini ve mezarlığı dolaştıktan sonra eve gelirler. Gelin ile damat arabadan indirilir ve eve yürütülerek getirilir. Eve girerken de Türkmen ırımları ve halk inançları, depdesturları, gelenek ve töreleri uygulanır. Evli çift eve girerken sağ ayakla girmeleri gerekir. Damat çocuklara para atar, gelinin bir elini una, bir elini yağa batırırlar. Avluda gelinin ayağı önünde kurban kesilir. Gelinin üzerinden mısır patlağı atılır ki çok çocuğu olsun ve erkek çocuğu olsun isterler. Erkeğin annesi ve dindar kadınlar gelinin üzerine dua okur, iyi temenni ve dileklerde bulunur. Erkek evi terk eder ve herkes gelinin etrafına toplanır yar yar oyununu oynarlar.

Bazı Türkmen baoylarında nişanda def çalan kadınlara “ davacı” denilmektedir. Geline süsleyen kadına “Tellak” denilir. Kızın başına duvağının üzerine büyük bir ayna konur. Aynaya hediyeler bırakılır, para atılır. Bu törene “nişan atma” denir. Damatlar bazı boylarda bohça hazırlarlar. Bohçaya konulan iç çamaşıra yalılık denilmektedir. Gelin götürülürken “ey gaziler uğurlar olsun !” denilmektedir. Bu mistik tasavvufi anlamda evliliğin alem değıştirme yani, yeni bir aleme giriş olarak düşünölmektedir. Bekarlık dönemini onurlu bir savaşıla tamamlayan, izzet iffetini muhafaza ederek evliliğe geçen çiftler bu savaşı alınlarının akı ile tamamlamış birer “gazi” dirler. Gelin sandıkları yük atına konur ve üzerine bir çocuk bindirilir. Başka bir ata genç bir erkek biner ve kucağına koç verilir. Koç’un sırtı kırmızı boya veya kınayla boyanır, boynuzuna nar ve elma takarak gelin süsüyle süslenir. Bu koç kız evine hediye gönderilir. Nikahta su konulması ve koç kullanılması eski inançların bir uzantısıdır.

Türkmen boylarında gelin, kaynana ve kaynatasının yardımı ile attan indirilir. Bu arada gelin, cebinden çıkardığı metal paraları üç defa sallayarak evinin damına doğru fırlatır. Sayının üç oluşu ve metal paralar Türk inancının bir uzantısıdır. Damat da para atar, hediyeler verir. Bunlar kansasız kurban olarak nitelendirilmektedir.<sup>[xvii]</sup>

Türkmenlerde attan indirilen gelinin kucağına 1-3 yaşlarında erkek çocuk oturtulur. Gelin bu çocuğun yüzünü okşar ve ona hediye verir. Damat da leblebi, para ve hediyeler atar. Gelinle damat odaya gelince gelin önce damadın elini öper, sonra eğilip ayağını öper. İkisi beraber büyüklerin ellerini öper. Damat, çalgıcıların parasını öder ve bayrağı taşıyan kişiden bunu alır. Gelinin kucağına erkek çocuk verilmesi kişi ruhu ile ilgilidir. Gök Tanrı inanç sisteminde kişinin kendisi bir anlamda iye'dir. Erkek çocuk olması ile erkek evlat istemiş olur. Erkek çocuk Türk mitolojisinde "ocağın tütmesi" ni sağlayıp ailenin devamlılığını temin edecektir. Damat bayrağı almakla, Hakanı olduğu kendi ocağını kurarak bağımsızlığını ilan etmektedir. Yeni hayatın yönetimi ondadır. Gelin, erinin elini veya ayağını öpmekle itaatı kabullendiğini göstermiş olmaktadır. Türk inançlarında kınanın büyük yeri vardır. Gelinin eline kına yakılır. Kurbanlık koyuna kına yakılır. Askere giden gence kına yakılır ve birde sünnet olan çocuğa kına yakılmaktadır. Askere gidecek erkek gece yatağından kaldırılır ve parmaklarının arasına kına yakılır. Bu esnada asker adayının annesi "sana haram süt içirmedim, düşmandan kaçarsan sütümü sana helal etmem, seni vatana nikahlıyorum" şeklinde dua eder.<sup>[xviii]</sup>

Gelin yeni eve gelince sağ elini sarı yağa, sol elini soğuk una batırma uygulaması yapılır. Böylece o gelinin yeni ocağına bereket getireceğine inanılır. Gerdek gecesinden sonra yenge, gelinin saçlarını örer. Gelin kaynana ve kaynatasını selamlar. Selamlarken onların önünde saygı ile başını öne eğer ve örgülü saçlarını önüne sarkıtır. Sonra gelin yedi ayrı komşunun da aynı şekilde kapısının önüne gider, eşikten onları selamlar. Gelin eşikten sağ ayakla girmeli ve sağ ayakla çıkmalıdır. Selamlarken yüzünün yere yatık olması gerekir. "Yere yatık yüzlü gelinin mütevazı ve hörmətli olacağına inanılır. Selamlarken yüzünü yere yatıran gelin artık yüzünün yere gelmeyeceği" inancı vardır. Gelin selam verirken onlar da hayır dua yaparlar. Ertesi gün geline üzeri örtülü olarak çeşitli para ve hediyeler takdim edilir. Türkmen gelini kaynanasının yanında konuşmaz. Zaruret halinde hareketleri ile mırıldanarak veya bir çocuğa söyleyerek dileklerini bildirir. Gelin, babasının evinden kocasının evine geldiği zaman da şöyle selam vermektedir.

Kişi minneti görmedik,

Gövnüne kine almadık,

Sarpası yere değmedik,

Gayn ataya selam.

Dabaralı toy tutan,

Toyda bayraklar yapan,

Körpe oğlunu överip,

Maksadına yeten,

Gayn anaya selam.

Eşik geyip şandırdan,

İş etmese hünnürden,

Yövürcüsünü öyerip,

Taze elti getiren,

Yengelere selam [\[xviii\]](#).

Gelin bu selamı verdikten sonra yengeleri ile akrabaları da ona çeşitli hediyeler vermektedirler.

Türkmenlerde gelin, arabadan veya attan inerken yüzüne ayna tutulur. Gelinin iki koltuğunun altına birer ekmek konur. Gelinin önü sıra, su dökülür. Gelin, su döküldükten sonra yeni evinin eşiğinden içeri girer. İnanca göre ekmek, bereketi, su ise aydınlığı temsil etmektedir. Gelin gerdeğe girmeden evvel kayın validesi, gelini ocağa götürür ve kafasını üç defa ocağa vurur gibi yapar. Böylece bu ocağın kutsiyetini ve bereketini unutma yani mesul sensin demiş olur. Damat, gerdeğe girmeden önce arkadaşları onun sırtına vururlar böylece damadın korkmayacağına inanılmaktadır. Gelin, belirli bir dönem kayın pederi ve validesinin yanında yüksek sesle konuşmaz.



## 9-Nikah

Resmî nikah genellikle

salonda yapılır. Dinî nikah ise evde kıyılır. Genellikle dinî nikahı Türkmenler'de mollalar kıyarlar. Nikahın geçerli olması için bir molla ve iki şahidin, kız ve erkeğin bulunması gerekir. Evlenecek olanların isimleri, baba isimleri, boy ve soyadları ile gerçek isimleri mollaya yazdırılır. Gerçek isimlerinden şunu anlatmak istiyorum. Türkmenlerde, örneğin, adamın gerçek adı Muhammed olabilir. Ama bu dedesinin adını taşıdığı için ona Ataş, Babacan, Atacan diye hitap edilir. Yahut kızın gerçek adı Bahar olabilir. Fakat ninesinin adını taşıdığı için ona Eneş, Enecan olarak hitab edilir. Bu nedenle nikah anında gerçek isimlerinin sorulması mecburidir.

Nikahı kıyan molla, onların birbirlerini isteyip istemediklerini sorar, olumlu cevap alınca şahitlerin huzurunda onları karı-koca ilan eder, nikah duasını okur ve çiftlere nasihat eder.

Türkmen depdesturlarına göre nikahtan bir saat önce bir kurbanlık koyun kesilir ve koyunun kalbi mollaya verilir. Molla koyunun kalbini iki parçaya böler ve tuzlamadan bir parçasını kıza, ikinci parçasını ise oğlana verir. Bunu onların ölünceye kadar kalpleri bir olsun diye yaparlar. Yine Molla her ikisine de tatlı şerbet suyu içirir.

Türkmenlerde nikah yapılırken orada bulunanlar hiç hareket etmeden oturmalıdır. Başka insanlardan nikah zamanı gizlenmektedir. Bir kadın eline bir makas alıyor, makasın ağzını açıp kapayarak gürültü yapar ve bir şey kesiyormuş gibi hareketlerde bulunur. Bunun nedeni evde şeytan varsa o gençlerin arasına düğüm olmasın düşmanlar zarar vermesin makas kessin demektir. [\[xix\]](#)

Türkmen depdesturlarına göre molla nikahı kıydıktan sonra gelin ve damadı arkadaşlarına teslim eder. Erkeğin arkadaşları haydi bakalım sen hanımına söylediğini yaptırabiliyor musun, ilk günde erkek olduğunu isbat et derler. Bundan sonra "elleştirme" yapılır. Elleştirme: Güvenin (erkeğin) eline metal bir para verilir ve gelin bu parayı onun sıkıca yumruk olmuş elinden belirli bir uğraşından sonra çıkarır. Bunu başarınca kızın ve oğlanın elleri birleştirilir. Sonra kız oğlanın çizmesini çıkarmalıdır. Bunu zor çıkarsın diye oğlana birkaç tane çorap üst üste giydirilir. Gelin zor da olsa onu da çıkarmayı başarır. Bundan sonra Türkmen millî kıyafeti üzerine bağlanan püsküllü kuşağı çıkarmak gerekir. Kuşağı rahat bir şekilde çözmeyin diye erkeğin arkadaşları kuşağı suyla ıslatarak sıkıca damadın beline sararlar. Türkmen kızları için en zor olan budur. Kuşağı yarım saatte zor çözerler. Arkadaşları bunu eğlence olsun diye yaparlar.

Gelin tarafından kuşak çözüldükten sonra damadın yengesi bunların üzerine bir yorgan örter ve yeni evlenen, yuva kuran bu iki çiftte iyi arzu ve dilekte bulunarak dua eder. Kız

yorganın altında damadın düğmelerini de çözer. Sonra damat yorganı üzerinden fırlatır ve çözülmüş olan kuşakla evdeki arkadaşlarını kovalar ve dışarı çıkarır kapıyı kilitletler. Arkadaşları da onlara bir zarar verilmesin diye sabaha kadar dışarda evin etrafında nöbet tutar. Sabahleyin gelin ve damadın yatağını yengesi düzeltir, yastığın altında damat tarafından konulan parayı alır. Sabah aile içinde küçük bir eğlence yapılır, tebrikler olur ve düğün biter.

Türkmenlerde nikah kıyıldıktan sonra orada bulunanlara şerbet verilir. Bu gençlerin daima huzur içinde yaşaması için yapılıyor. Gelin ile kaynana tatlı ve geçimli olması için kaynana, gelinin eteğine şeker koyar, gelin de şekerleri oradaki insanlara atar. Oğlanın yengesi oyuncak serper. Böyle yapmakla çocuğunun çok olmasını umuyorlar. Gelini oturtmak istediklerinde gelin oturmaz, kaynanası geline: “var malım, varlığım senin olsun” diyerek hediye veriyor ve oturtuluyor. Gelin oturduktan sonra perde tutulur. Bunun manası yağşı-yaman (iyi kötü) görmesin demektir. Gelinin oturacağı yere döşek koyarlar, gelin zeki olursa döşeği katlayarak oturur. Gelin gerdek evine götürülürken yine beyaz kumaş yazılıyor, gelin onun üzerinden yürütülür. Yolun ak olsun, beyaz gönülle kapıdan girsin demektir. [\[x\]](#) Damadın yengesi kızın başına elini koyarak şu ninniye söylüyor:

Alaca köynek geydirme,	Ala yanaktan öpüş edin,
Arpa çörek iydirme,	Ala yorgan depiş edin,
Düye başın gaytdırma,	Çayır kimin çırmaşadın,
Çöpren yünü düytdürme,	Meller kimin ornaşadın,
Agızla gapdırma,	Yüzden yüzden yondurmadın,
Toynakla deptirme,	Yüzlük köynek geydirmedin
Bağın meyveli bolsun,	Sağ eli sarı yağda,
Tudun kuvvetli bolsun,	Sol eli soğuk unda,
Şaher şaher ayladın,	Akyüzlünü sana tabşırdım,

Gızıl bilen güllesin

Senide Hudaya tabşırdım [\[xxii\]](#).

Türşek gibi güllesin,

Gavun gibi döllesin,.

Gelinin koluna “tüveleme-tüveleme” diyerek alaca ip bağlarlar, bu yolla nazar değmesinin önleyeceği inancını taşımaktadırlar. Bu üç sefer tekrar edilir ve yiğit evin etrafında bir kere dolaştırılarak getirilir.

“Baş salma”, düğünün yapıldığı günün ertesi gün gerçekleştirilir. Yakın akraba, komşuları toplanır ve kim önce gelinin kafasındaki duvağı alacak diye teyze ve yenge kızları yarış yaparlar, bir grup alır diğer grup onlardan almaya çalışır. Kim alırsa ve kaptırmazsa bahşisi o grup almaktadır. Düğünden sonraki ilk günde oğlanın yengesi yatağı toplar ve yastığın altına koyduğu parayı alır. Sonra gelini oğlanın evine götürür orada ona elbise dikilir ve gelinin üzerine atkı atılır ve kafaya “annak” giydirilir. Böylece o kızın gelin hanım olduğu anlaşılmaktadır. Geline yün ipliği verilir ve bir parça diktirilir. Böylece Onun becerisini ölçmüş olurlar.

Bir hafta sonra kızın aile tarafı, damadın evine toplu olarak misafirlğe gider. Kızlarının hatırını sorar ve onu kendi evlerine çağırır, davet eder. Onunla görüşmek istediklerini bildirir. Kız, anne baba evine yüzü kapalı olarak gider. Annesinden hediye almadan yüzünü açmaz. Gelin kız annesinin evinde belirli bir müddet misafir kalır. Eğer damadın ödemediği kalın, başlık kalmış ise bu bitinceye kadar babası evinde kalır. Buna “Kaytarma” denir. Başlık parası bitip kendi anne babasından hediyesini aldıktan sonra kocası evine dönebilir. Damat kaytarma olayından sonra kayınpederin evine normal akraba olarak rahat gidip gelme imkanına kavuşmuş olmaktadır.

Türkmen depdesturlarına göre evlilik türlerinden biri de “Takılmadır”. Bir kadının kocası ölürse, o kadın başkasının evine düşmesin, çocukları perişan olmasın diye ölen kocasının erkek kardeşi ile evlenmesidir. Türkmenlerin en büyük şairi Mahtumkuli de abisinin hanımı ile evlendirilmiştir.

## **10-Boşanma**

Türkmen aile yapısında boşanma olayı genelde az görülmektedir. Türkmenler evlenirken kendi boy ve soylarından evlendikleri için birbirlerini yakından tanıma imkanı vardır. Bir de Türkmen depdesturlarında boşanma erkek için de, kadın için de pek hoş karşılanmamaktadır. Başta evlenirken herkesin kendi durumuna göre evlilik yapması tercih edilir. Evlilikte zenginlik, güzellik, soyunun temiz olması, dindar olması tercih konusu olmaktadır. Türkmenler eğitime, kültürüne ve ruh

güzelliğine de önem vermektedirler. Türkmenlerde iyi kız bulmak problem değil, iyi erkek bulmak problemdir. Çünkü şu anda sigara, içki, hap, eroin, nas içmeyen erkek bulmak zor olmaktadır. Rus kültürü içerisinde kendi öz değerlerinden kopmuş nesiller meydana gelmiştir. Erkek nüfus az olduğu için daha serbest ve özgür olmuş o da onları öz değerlerinden kopartmıştır. Akli başında, işi olan, eğitilmiş, terbiyeli genç erkekler bulmak zordur.

Türkmenlerde çok çocuk tercih edilmektedir. Kadınlara ne kadar çocuk istiyorsunuz? dediğimizde “Allah ne kadar verirse” cevabını vermektedirler. Çocuk sayısında erkeğin görüşü etkili olmaktadır. Şu nedenlerden dolayı erkek az çocuk istemektedir.

A.Hanımı hamile olunca güzelliğini kaybediyorsa kocası da onun eskisi gibi güzel kalmasını istiyorsa;

B.Kadının sağlığına bir zarar gelecekse;

C.Yeni çocuklar, eskilerin eğitimi ve sağlığını olumsuz etkileyecekse;

D.Yeni doğan çocuklara önem verilip eskilere değer verilmeyecekse;

E.Kanunî ve hukukî bir engelden çekiniliyorsa;

F.Eğer annede çocuğa yeterli süt yoksa kocası çocuk istemeyebilir.<sup>[xxiii]</sup>

Türkmen adetlerine göre evlilik şu durumlarda geçersiz olur:

1.Kadın ve kız zorla evlendirildiğini isbat ederse evlilik biter;

2.Evli kadın, kocasından boşanmadan evlendirilirse;

3.Dul kadın, yas, yani iddet müddeti bitmeden önce evlenmişse;

4.Bir erkek 4 karısı varken 5. ile evlenirse;

5.Velisinin izni olmadan reşit olmayan bir kızla evlenmişse;

6.Çok yakın akraba evlilikleri geçersizdir.

Türkmen depdesturlarına göre boşanmak için:

1.Eşler karşılıklı rıza gösterir boşanmak isterlerse;

2.Koca veya hanım geçimsizlik dilekçesi verirse, ve mahkeme kararı ile boşanmak mümkündür.

3.Evlendiği kız dul çıkarsa boşanma sebebi sayılmaktadır<sup>[xxiii]</sup>.

---

\* Yrd. Doç. Dr. ,Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

[i] OZANKAYA, Özer, *Toplum Bilime Giriş*, A. Ü. S. B. F. Yayını, Ankara, 1984, s. 281.

[ii] ERKAL, Mustafa, *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi yayını, İstanbul 1987, s. 79.

[iii] ORAYEV, Orazbay, *Adat*, Ruh, yayını, Aşgabat 1995, s. 15.

[iv] *Türkmenistan S. S. R. nin Yokarı Sovetinin Vedemostları*, Türkmenistan neşriyat, 9-10, Aşgabat 1993, s. 49,

[v] *TİKA, Türkmenistan Ülke raporu*, Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı yayını, Ankara 1996, s.16.

[vi] N.RAHIMOV,. *Siz Türkmenistan Tarihini Biliyormusunuz?*, Matbuat yayınları, Aşgabat 1989, s. 27.

[vii] ORAYEV, a.g.e. s, 16.

[viii] RAHMANOV, Gurban,"Adat Hukukumuz", *Türkmenistan Gazetesi*, Magarif yayını, Aşgabat 1993,s.4

[ix] ORAYEV, Orazbay, *Irımlar*, Ruh yayınları, Aşgabat 1993, s. 23.

[x] ORAYEV, a.g.e. 39

[xi] ORAYEV, *Adat*, s. 98.

[xii] ORAYEV, a.g.e. s. 101

[xiii] GOÇMURADOV, Bayram, *Türkmen Halk Irımları*, Magarif yayınları, Aşgabat 1995, s, 25.

[xiv] ORAYEV, a.g.e. s. 98.

[xv] KALAFAT, Yaşar, "Türkmen Halk Sufizmine Dair Notlar I", *Milli Folklor Dergisi*, IV/26, Sayı 26, 1985, s. 24.

[xvi] KALAFAT, Yaşar, *Makedonya Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnançları*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1994, s. 30.

[xvii] ORAZGELDİYEVA, Hangeldi, "Türkmenlerin Toy Dessuru", *Türkmen Sesi Gazetesi*, Matbuat yayını, Aşgabat 1995, s. 4.

[xviii] MUHİYEVA, Haydar, " Adat", *Nesil Gazetesi*, Matbuat yayını, Aşgabat 12 Kasım 1997, s. 3.

[xix] ORAYEV, a.g.e. s. 139.

[xx] YUSUBOVA, Akbibi, *Türkmen İrımları*, İlimler Akedemisi yayını, Aşgabat 1993, s. 20.

[xxi] İLYASOVA, Gurbancemal,"Ak Gök Geydirme", *Ovadan Dergisi*, Matbuat Evi yayını, Aşgabat 1993, s. 25.

[xxii] HEFNASIN, Fuan, " Türkmen Depdessurları", *Siyasi Söhbetdeşlik Dergisi*, 22 Kasım, M. K. Aşgabat 1990, s. 7.

[xxiii] A.LOMAKİN, *Türkmenlerin Genel Hukuku*, "Adet Maddesi," İlim yayınları, Aşgabat 1994, s. 47.